

Етимологічні розвідки на заняттях з українськомовних дисциплін

У системі гуманітарних дисциплін, що викладаються студентам ННІ педагогіки, провідне місце, звичайно, належить таким, як "Сучасна українська мова з практикумом", "Українська мова з професійним спрямуванням", "Практична стилістика української мови" тощо. Їх завдання – це дати основні відомості про фонетичну систему, лексичний склад і граматичну будову сучасної української літературної мови, допомогти студентам оволодіти літературними нормами, і тим самим піднести рівень їх усного і писемного мовлення.

Усе це спонукає викладача до пошуків ефективних прийомів і методів навчання, які б забезпечили глибоке усвідомлення суті мовних явищ, надавали практичної значимості мовному матеріалу, викликали інтерес до нього. Звичайно у процесі читання лекцій педагог у разі потреби повинен подати історичні, діалектологічні або стилістичні коментарі до певних мовних явищ. Це передбачено і програмами з лінгвістичних дисциплін.

Під час практичних занять ефективність роботи над словом, мовним явищем значною мірою визначається добором навчального матеріалу, формами роботи над ним тощо. Все це має спрямовуватися на розвиток свідомого підходу до процесу навчання, процесу засвоєння знань, який повинен бути необтяжливим і цікавим.

Як показує досвід, сприяє виробленню у студентів навичок системного розбору мовних явищ, оволодінню літературними нормами, викликає зацікавленість, потребу досконало володіти мовою, пошук істини етимологія, етимологічний аналіз слова.

Етимологія (гр. etymologia, з etymon – істина і logos – слово, вчення) – це:

- розділ науки про мову, що вивчає походження і історію окремих слів і морфем;
- походження та історія слів і морфем.

Крім того, виділяють ще **етимологію народну** – переосмислення в народній мові етимологічного складу незвичних слів (частіше запозичених) і зближення їх з відомими словами рідної мови за значенням на основі зовнішньої звукової подібності [1].

Окремих годин для етимологічного аналізу мовних одиниць у програмах з лінгвістичних дисциплін не відводиться, хоча до етимології можна звертатися під час вивчення різних тем. Це і з'ясування джерел, часу виникнення слова, його походження, розкриття первісного значення слова чи його основи, реконструкція найдавніших форм і звукового оформлення. Таку роботу ми пропонуємо організувати так.

1. Самостійна пошукова робота студентів – "Пригоди слова", при якій вони готують повідомлення, використовуючи етимологічні словники та інші посібники.

Так при опрацюванні теми "Семантико-граматичні категорії іменника" досить цікавими є виступи студентів про походження слів певних тематичних груп – "Навчання в школі. Школа. Школярі", "Шкільні предмети" тощо. Заслужує на увагу і матеріал про походження власних назв, наприклад, міст, сіл – Житомир, Бердичів, Овруч, Коростень, Корсунь-Шевченківський, Переяслав-Хмельницький; про перехід власних імен у загальні: ампер, рентген, саксофон, галіфе, хуліган, силует, магнолія тощо.

2. Коментарі викладача. У процесі роботи над різними темами лінгвістичних дисциплін використовується величезна кількість слів, бо слово існує в мові і ради мови. Слово, означаючи предмет або явище об'єктивної дійсності, має предметно-речовий зміст, тобто лексичне значення. Всі повнозначні слова мають лексичне значення, що фіксується у тлумачних словниках: **свекруха** – чоловікова мати; **ожина** – дикорослі колючі кущі з їстівними плодами чорно-сизого кольору; **їжак** – невелика тварина – ссавець, спина й боки якої вкриті твердими голками; **здоровий** – той, що має здоров'я, корисний, правильний, розумний.

Цікаво, що слово **свекруха** за походженням є складним, бо складалося з займенника й іменника – "своя кров". Зазнавши змін на фонетичному та словотворчому рівнях, це слово отримало сучасну форму з новим коренем – свекруха, свекрівонька, свекрівщина, свекрушенька, свекрушисько, свекрушище, свекрів, свекорко.

Іменники **ожина** та **їжак** мають давній етимологічний корінь "єже" – колючка. У слові **ожина** вчені виділяють зв'язаний корінь ож – , а слово **їжак** має вже сучасний корінь їжак/їжач – , що виник внаслідок певних фонетичних і словотворчих змін.

Прикметник **здоровий** (здоров – коротка форма) є генетично спільним зі словом **дрова**. І нічого дивного тут немає. За часів язичництва наші предки будували дерев'яні храми відповідно до законів сонцевороту, де горіли ритуальні вогнища, присвячені Сварогу, Перуну, Дажбогу, Хоросу, Велесу та іншим богам. Бог вогню – могутній Сварог, у небесному храмі якого палає вічне полум'я безперервності життя на землі. А дрова для священного вогню і на небі, і на землі потрібні були найкращі, найміцніші – з дуба і бука [3]. Ось і ланцюжок: дрова – здоров – здоровий – здоров'я.

3. Підбір відповідного дидактичного матеріалу, на якому відпрацьовуються певні теми чи завдання. Наприклад, при закріпленні тем "Морфемна будова слова", "Словотвір. Способи словотвору" можна запропонувати такий текст і завдання.

Переписати. Зробити графічний розбір за будовою усіх повнозначних слів. Пояснити спосіб і засоби творення виділених слів.

Сита – напій, який готували з меду. Для давньоруського населення сита була повсякденною стравою, якою закінчувалося застілля, звідки, можливо, й виникли слова **насититись, досита, ситий, ситний** (З підр.).

До речі, слово страва – найдавніше слов'янське слово, засвідчене в історичних документах. Воно було запозичене ще гуннами і використовувалось при поховальному обряді Атілли [2]. Цікаве і походження самого слова – від "потравити", "травити", в значенні "переварити".

Все це допоможе активізувати розумову діяльність студентів, сформувати в них базовий лінгвістичний світогляд, озброїть вміннями та навичками вільного, комунікативно виправданого користування мовними засобами у різних формах і сферах мовлення.

Список використаних джерел та літератури

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Коваль А.П. Пригоди слова: Науков. попул. вид-ня. – К.: Рад. шк., 1985. – 213 с.
3. Войтович В.М. Сокіл – Род. Легенди та міфи стародавніх українців. – Рівне: "Оріана", 1997. – 332 с.